

Ljubljana je sprejela osvoboditelje

Partizanske brigade, osvoboditeljce naše domovine, se 9. maja z vseh strani zgrinjajo v Ljubljano

Opusti, da ti pišem že drugič zapored. Tvoje zadnje pismo je žal še v predalu. Upam, da bo tudi nam prišla vrsta. Čast so takšni, da moramo marsikaj opraviti mimo vrstnega reda. Prepričan sem, da to razumeš. Zato ti sporočam naslednje:

Zadnjičkrat sem te v pismu zaprosil, da vsekakor opozoriš vse člane svojega kolektiva, da so 9. in 10. maja na proslavi v Ljubljani. Upam, da si to izpeljal. Vem, da ta stvar ni tako preprosta. Zadnja leta smo namreč precej popustili. Navadili smo se, da grede nekatere stvari mimo nas, kakor da nas ni, v resnici pa smo vedno tu, ob njih in z njimi. Tako je tudi s temi našimi proslavami, temi stalnimi obeleževanji in dokazovanji naš samih. Kajti, bodimo iskreni, tega ne delamo zaradi drugih, marveč zaradi nas, da bi samemu sebi dokazali, kje smo in kako velika smo. Zato ljudem to povej, tovariško, tako, kakor da bi jim želel temeriti utrip patriotizma. Ko bodo to začutili, sem prepričan, da jim ne bo več treba pripovedovati. Takrat so jim potrebna samo dejanja. Pazi, prosim te, da ne boš izpadel kot jalov aktivist. To bi lahko bilo slabo.

No, to sem želel povedati samo kot nekoliko daljši uvod v nekaj drugega, kar se mi zdi več kakor aktualno. Verjemi mi, da je to pomembno. Po radiu ali televiziji si slišal, prebral pa si lahko tudi v časnikih, da je 18. aprila zasedal v Ljubljani naš centralni komite ZKS. Na dnevnem redu so bile tekoče politične zadeve. Napravil je nekakšno bilanco dela po VII. kongresu ZKS in X. kongresu ZKJ ter po sprejetju repubiške in zvezne ustave. Prvo bilanco na repubiški ravni. Takoj moram reči, da je resnično dobra. Veliko lahko pokažemo na vseh ravneh in v vseh okoljih. Kongresne sklepe uresničujemo. Politična aktivnost v ZK se stalno krepi. Krepi se tudi CK, saj smo v tem obdobju sprejeli v njene vrste več kakor 8.000 novih članov. Upam, da so med njimi tudi vaši mladi komunisti. Organizirali smo veliko političnih šol, v katerih uresničujemo A in B program in ki jih obiskuje veliko komunistov. Prav tako upam, da so te šole uspešne tudi pri vas. Partijsko življenje tebe normalno, to pa pomeni, da imate sestanke, da razpravljate (ne zaradi razprave, marveč zaradi akcij), da organizirate akcije, prodirate na vse

NAŠE DOPISOVANJE

Pismo sekretarju

strani, z eno besedo, vodimo, če se še spominjaš, tisto politiko, za katero je Antonio Gramsci nekoč dejal, da vspreminja sveta. Ta naša politika, ki jo sedaj vodimo, pa resnično spreminja svet, v katerem živimo. Te spremembe vodijo v boljši svet, k boljšim medsebojnim odnosom, k boljšim pogojem za doseganje večjih gospodarskih, političnih in drugih uspehov. Tu smo v celoti navzoči. Premagujemo številne ovire, ki smo jih podedovali in ki se nam nenehno postavljajo na tem našem pohodu. Premagujemo jih seveda uspešno, četudi so ti odpori v nekaterih okoljih trmoglavo vztrajni. Vendar jih premagujemo in tomimo z našimi akcijami in argumenti.

Tudi v drugih družbenopolitičnih organizacijah srečujemo skoraj prav takšno dejavnost. V socialistični zvezi je recimo novo načelo, imenovano fronta socialističnih sil, že začelo dajati nove kvalitete. V tej naši organizaciji delovni ljudje skupno rešujejo mnoge probleme, to pa je izredno pomembno za uresničevanje in utrjevanje našega političnega in delegatskega sistema. Uspehi so višji. Seveda pa so tudi slabosti. Najnevarnejše so tam, kjer do te fronte etnotnih socialističnih sil niso ustrezno pozorni. Tu se navadno dela še po starem, v forumskem krogu. Slabosti prihajajo tudi od zaruženega dela, ki se še premalo vključuje v to fronto. Poglejte, če je tako tudi pri vas.

Rezultate dosega tudi v sindikatih, čeprav z njimi v naši občini po mnenju nekaterih še nismo čisto zadovoljni. Mladina se je razvnela. Kot še nikoli doslej. Borci so se prav tako vključili. Prav oni so zastavovali te naše sedanje klope.

Vse to ti pišem, da bi te pripravil na naš sporazum o dogovoru. Znano ti je namreč, da je bilo na aprilski (4.) seji CK ZKS sklenjeno, da se te seje ponovijo v sleherni občini, v sleherni osnovni organizaciji ZK, v vseh družbenopolitičnih organizacijah in temeljnih samoopravnih interesnih skupnostih. Ta naloga čaka torej tudi tebe. Prepričan sem, da to zate sploh ne bo težko. Saj ste tudi pri vas dosegli v tem obdobju lepe uspehe. Treba jih je zbrati in oceniti. Pri tem pa morate biti dosledni, politično seveda. Ne smete dovoliti, da bi to opravili samo zato, ker morate, še manj pa, da bi opravili to v črni belih tehnikah. Tega ne smes dovoliti, čeprav bi to zahtevalo največje avtoritete pri vas. Ocena mora biti stvarna, se pravi poštena, komunistična. Vse drugo zavrne kot nesprejemljivo, nosilce takih predlogov pa izpostavi kritiki.

Piši mi takoj o tej vaši bilanci. Upam, da bo imela prednost pred drugimi. Prejmi veliko pozdravov od tvojege urednika.

Osvoboditev Ljubljane, 9. maja 1945, je bila tako veličastna, da je ostala v neizbrisnem spominu borcev XXIX. Hercegovske divizije in vseh drugih borcev, ki so ta dan prvič stopili na ljubljanske ulice, saj so Ljubljano vsakogar sprejeli kot rodnega sina, rodno hčer. Toda velikino tega dne je najgloblje občutili tisti, ki je sam doživljal ljubljansko epopejo. Borci in aktivisti, ki so kakorkoli pripomogli, da je bila Ljubljana žibelka upora in ljudske oblasti na Slovenskem, vsi tisti, ki so nenehno gledali smrti v oči, ko so se v mestu, ograjenem z visoko žično ograjo, upirali okupatorju in domačim izdajalcem. Zanje je po junaskem boju, odgovornosti vnanju do skrajnosti in moreh temi nasilja, zasijalo sonce svobode še posebno toplo in svetlo.

Nemci so kmalu po prihodu v Ljubljano iz vseh vrst izdajalcev ustanovili »Slovensko domobransko legijo«. Kot izdajalska vojaška formacija so imeli domobranci tudi izdajalske naloge: skupaj z Nemci so se bojevali proti partizanskim enotam, skupaj z okupatorjem pa so tudi skušali pokoriti dolejši neuklonljivi Ljubljano. Pri izvajanju te druge naloge so domobranci v nasilju celo prekašali Nemce. Samo domobranci so v Ljubljani aretirali in strahotno mučili več kot 6.000 ljubljancem, ki so jih potem Nemci odvedli v svoja zloglasna taborišča smrti. Dan za dnem — vse do ure osvoboditve — so vdiral domobranci v domove in vlačili ljudi v zapore. Samo januarja in februarja 1945 so aretirali okrog 500 ljubljanskih aktivistov in pripadnikov OF. Več sto ljudi so ubili pri mučenju v zaporih ali pa kje v ljubljanski okolici.

Domobranci niso imeli vse opore le pri Nemcih, ampak tudi pri slovenski protikomunistični reakciji, združeni v »narodnem odboru — NO«. »Narodni odbor«, ki se je javno udnjal Nemcem, pa je bil tajno povezan tudi z reakcio-

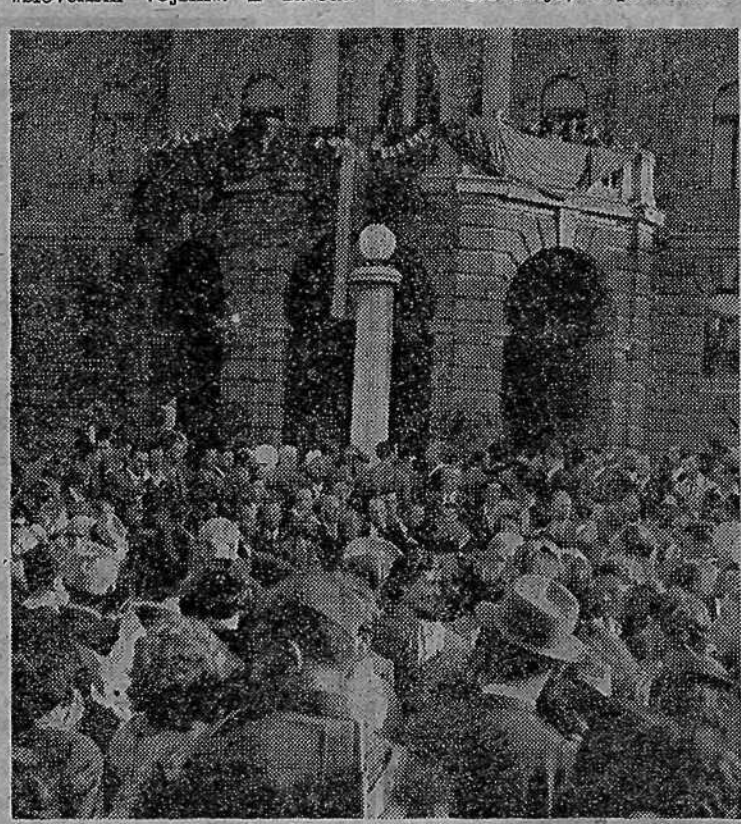
narji v zapadnem zavezniškem taboru in z jugoslovansko begunsko vlado v Londonu. Računali so s tem, da bodo po umiku Nemcev Slovenijo zasedle angloameriške enote in da bodo z njihovo pomočjo in z domobransko vojsko prevzele oblast. Tako je hotela protikomunistična reakcija z enim samim udarom, z nasilnim prevzemom oblasti, uničiti vse, kar je svobodoljubno slovensko ljudstvo s težkimi žrtvami izvojevalo v štirih letih boja.

Toda dogodki so se prehiteli. Na vojaška in politična zmaga bojujočega se slovenskega ljudstva je prisilila NO k zadnjiemu brezupnemu koraku, 1. maja je Jugoslovanska armada ob sodelovanju več tisoč tržaških delavcev osvobodila Trst. Iz Trsta proti Gorici in naprej po dolini Soče je prodiral del motoriziranih enot IV. Armade, VII. korpus in XXIX. Hercegovske divizija sta dobila povelje za sklepne operacije proti sovražniku na Dolenjskem in Notranjskem. Vse bolj je kazalo, da bo narodnoosvobodilna vojska prišla v Ljubljano prej kot zahodni zavezniški. Vse večja pa je bila tudi nevarnost, da partizanski vojski domobranci in »narodnemu odboru« odreže umik na Koroško — v okrilje zahodnih zaveznikov.

Slovenska reakcija se nikoli ni uprla okupatorju, niti tedaj, ko so mu tekli zadnji dnevi na slovenskih tleh, češ da bi bilo to »memoralno« in bi naredilo na Nemce slab vtis. Pač pa je »narodni odbor« 2. maja 1945 pisal generalu Rösenerju, da »namerava v interesu obstoja slovenskega naroda, tako kot tudi v interesu javnega reda proklamirati nacionalno deželo Slovenijo in vzpostaviti provizorično vlado«. In dalje: »Prevzem vlade ne bo spremenil naše odločitve za odločen boj proti banditizmu na našem teritoriju.« Zastopniki NO so isti dan, 2. maja, od Rösenerja tudi ustno zahtevali predajo civilne oblasti in poveljstvo nad

domobranci, odstop generala Rupnika z mesta predsednika Ljubljanske pokrajine in poveljnika slovenskega domačbranstva in izročitev težkega in avtomatskega orožja. Zato pa je predsednik NO, dr. Jože Basaj, Rösenerju objubil, da bo »slovenska narodna vojska« nemškim enotam zavarovala umik do Karavank. Rösener je vse zahteve odločno odklonil.

Kljub temu neuspehu je »narodni odbor« 3. maja zvečer sklical v »domobranski domu« vsečlanski izjav demokratičnih zaveznikov za vse slovensko ozemlje ustanovljena narodna država Slovenija, kot sestavni del demokratične federativne kraljevine Jugoslavije. »Slovenski domobranci in druge narodno oborožene enote so se stavile v službo Narodnega odbora za Slovenijo, že položile vo-

Osvobojena Ljubljana je navdušeno sprejela prvo slovensko vlado.

nja so poslali brzojavke kralju Petru II., Winstonu Churchill-u, Harryju Trumanu in dr. Milu Kreku, članu jugoslovanske begunske vlade, s prošnjo, naj angloameriška vojska čimprej zasede Slovenijo in prepreči pravljanje krvi.

Naslednji dan, 4. maja, je bil v Slovencu objavljen proglas »taborske skupščine«. V njem »narodni odbor za Slovenijo« proglašala, da je bila »V smislu Atlantskega pakta in drugih svečanih izjav demokratičnih zaveznikov« za vse slovensko ozemlje ustanovljena narodna država Slovenija, kot sestavni del demokratične federativne kraljevine Jugoslavije. »Slovenski domobranci in druge narodno oborožene enote so se stavile v službo Narodnega odbora za Slovenijo, že položile vo-

jaško prisego kralju in slovenskemu narodu ter stopile v slovensko vojsko kot sestavni del kraljevske jugoslovanske vojske v domovini«.

Ko je general Rösener izvedel za proglas, je ukazal takoj ustaviti delo v tiskarnah in zapleniti še neprodane primerke lista.

Na umiku iz Jugoslavije je 3. maja pribeljal v Ljubljano del nemške armadne grupe »EK«. Isti dan je postal Rösener del svojega štaba na Koroško, da pripravlj tam vse potrebno za umik. 4. maja je visoki komisar za »adriansko primorje in koroški gailteler« Friedrich Rainer ukazal Rösenerju, naj ugodi zahtevi NO glede predaje političnih oblasti, odločitev glede predaje vojaške oblasti pa je prepustil njemu. Sredi razsuda in priprav za beg je Rösener prepustil »narodnemu odboru« razen civilne oblasti tudi poveljstvo nad slovenskim domobranstvom, ki se je preimenovalo v »Ljubljansko divizijo slovenske narodne vojske«. Nekaj ur po prevzemu oblasti, 5. maja 1945, je večina članov »vlade« in »parlament« pobegnili na Koroško, domobranci pa prepustila Nemcem. To je bilo prav na dan, ko je bila v Ajdovščini ob navzočnosti tisočev navdušenih ljudi izvoljena prva slovenska ljudska vlada »Slovenska vojska« se je vse do konca bojevala ob strani Nemcev in se skupaj z njimi utrdila na zunanji obrambi trti pred Ljubljano: Sostro — Zavrje — Orle — Lavrica — Orna vas — Bevke — Log — Vrzdene. V zadnjih ogroženih bojih za osvoboditev Ljubljane je padlo še mnogo borcev. Samo na Orlih je imela Gubčeva brigada — 2 dni pred osvoboditvijo — 50 mrtvih in okrog 100 ranjenih. Ko so enote XVIII. divizije in 8. maja osvobodile Lavrico in s tujimi drugimi partizanske enote predrele sovražniško obrambno črto, so začele nemške in domobranske enote 8. maja zvečer bežati iz Ljubljane.

Ljubljancem, ki so se že mrzlično pripravljali na sprejem

partizanov, so ob »taborski skupščini« že vnaprej napovedovali, da je to »umaha enodnevnic«. Vedeli so, da ni več daleč dan, ko bo prišla v Ljubljano osvobodilna vojska in z njo prava ljudska oblast, ki se je gradila vsa leta boja. To jim je dalo moč, da so prenesli hude preiskušnje, ki so jih čakale v naslednjih dneh.

Ob mrzličnih pripravah NO na prevzem oblasti so vršili domobranci prav tako mrzlične »iskne« nasprotikov, njihove samozvane oblasti. Arretirali so še več desetih pripadnikov OF. Na dan »taborske skupščine« so odvedli iz Ljubljane še zadnji transport zapornikov proti taborišču blizu Ribnice, vendar je transport naletel na fronto in se je moral še isti dan vrniti. Toda vrnilo se je manj zapornikov — nekaj so jih domobranci spotoma v svojem gnevu ubili, precej jih je pobegnilo. V prvih jutranjih urah 4. maja je odvedla domobranska policija iz zapore v prisilni delavnici 28 odločnih borcev osvobodilnega gibanja. Blizu Turjaka so žrtve po nečloveškem mučenju ubili in še mrtve zverinsko izkazali.

Domobranska policija, ki je strahovala zapornike v prisilni delavnici, je na dan »proglasa narodnega odbora« objestno in sadistično poniževala in mučila »komunistično drhalk«. Naslednjega dne, ko je vlada pobegnila, pa jo je zajepl preplahn. Zaigrali so dokumente in se pripravljali na beg. Zapornikom so pobrali vse, kar je bilo še količkaj vrednega, potem pa so jih postopoma izpuščali.

Borbena Ljubljana pa je ob vsem tem nasilju in ob stalnih nočnih vdorih domobrancev v stanovanja, živela svoje, globoko ilegarno življenje. Hela Skučaj, ki je takrat vodila vse delo v Ljubljani, je zapisala: »Zadnje 14 dni pred osvoboditvijo so se v vsaki hiši pripravljali na osvoboditev. Zene so šivale zastave. V trgovinah so prodajali slovenske zastave v začetku brez zvezd,

Dragi Dogovori, živeli. Pozdravlja vas vaš zvesti sodelavec Vene. Na vaše zdravje sem popil, sinoči literček vina in s tem, oprostite mi, prebil plafon. Moja glava se je znašla v podu zgornjega sosedja, ki je ves zmešan vprašal: »Ja, tovariš, tovariš Vene, upam, da vas ni nič posebnega poslalo iz vašega nadstropja v naše. Reči hočem, da je mogoče priti v naše stanovanje po stopnicah. Ni bilo treba, tovariš Vene, kako naj rečem, priti prav skozi plafon z vaše strani in skozi pod z moje strani.« Ta dogovor z mojim zgornjim sosedom me je zelo razveselil, saj sem poznal, dragi Dogovori, da se sleherni prebivanje plafona konča v resnici na podu. Tudi sinočnje se je.

Sprašujete me, za kaj gre. Zaboga, Dogovoroviči, za prebivanje plafona. Da, da, z litročem vina, kako pa drugače. Kakšna vprašanja so sploh to? Saj imate vendar takšno ime, da vam mora biti vse jasno, mar ne? Ste tisto, čemur pravimo dogovori? Da. Ahi ste potem tisto, kjer se ti dogovori uresničujejo? Da. Odkod vam torej takšna vprašanja. Da, da, gre za dogovor. Toda tudi dogovori imajo svoje plafone in svoj pod. Tudi vi, dragi pismičiči. Vene je prepričan v to, dokaz za to pa je tukajle.

Pridem ti predvečerašnjim domov na kosilo. Lep dan je bil. Sonce sredi neba. Toplo. Ljudje veseli kakor nikoli doslej. Tudi sam sem tak. Uživač, kakor pravijo v Bosni. Pridem in kar od vrat: »Je tudi pri vas sonce?« Zena me pogleda in reče: »Je, toda videl boš, to sonce bo zelo zobato.« Pogledam jo, naredim nekaj korakov, točno toliko, da pridem do tistega mesta, ki mu pravimo stol, stol pa je, kadar prihajam domov, vedno ob mizi, miza, odkar pomnim, vselej ob kredenci, v kredenci pa že od nekdanjaj majhna, stara steklenička, vedno polna tiste brezbarvne, vendar tako ljube kapljice. In tako sedam na stol, ob mizo, poleg kredence in tiste stare stekleničke ter iztegmem roko proti njej... Toda, ko se je prsti nežno dotaknejo, v kuhinji nekaj strašno zagrmi, kakor da se je oglasil alarm. Na vse strani zašumi, moji prsti pa se skrčijo, kakor da jih je nekaj oparilo. Pogledam svojo soprotnico, ona pa mene, gledava se kakor dva lačna volkova, potem pa ona spregovori: »Roke k sebi. Odslej se smeš te stekleničke dotikati samo na podlagi dogovora, odpreti jo smeš samo na podlagi sporazuma in iz nje srkati tekočino na podlagi dvanajstine. Ker pa še vedno nisi podpisal dogovora, jo ne smeš niti pogledati...« Sikočim s stola, kakor da mi jih je šele osermajst. »Kakšen dogovor, ko pa je to stekleničko kupila še moja pokojna mamica, iz nje pa je vse svoje življenje po malem srkal moj pokojni oče, naj mu bo lahka ta naša suha

RAPORT NAVADNEGA OBČANA

Plafoni

in kisla zemlja. Kakšen dogovor sploh hočeš, žena?« Gleda me kakor mačka, pa mi s prstom pokaže na mizo. Z izbuljenimi očmi pogledam tjaka in opazim tam papir, navaden papir, kakor vsak drugi. Vzajem ga in berem na glas: »Dogovor. Ta dogovor podpisujeta Vene, mož tovarišice Vere in Vera, soproga tovariša Veneta v zvezi s porabo alkoholnih pijač v družini Horvat. Po tem dogovoru ima Vene, mož tovarišice Vere, pravico, da na mesec popije največ dvanajstino alkohola. Količina je ta dvanajstina, določa poseben sporazum.« Vzajem torej ta papir in podpisem: »Tako žena, podpisano je.« Ona pa se enkrat pokaže proti kredenci. V njej je bil še en papir. Vzajem tudi tega in hajdi ponovno na branje: »Sporazum. S tem sporazumom se zavezujeta podpisnika dogovora, da bo dvanajstina znašala največ dvanajstih pijač ali liter vina. V mesecih z državnim praznikom je dovoljen pribitek ene steklenice prva.« Tudi ta papir podpisem: Tako, tudi to je podpisano. Tedaj moja žena umakne tisti iztegjeni prst in pravi: »Potemtakem, Vene, v steklenici je pol litra žganja. To je za pet dvanajstini. Ker smo že v četrtem mesecu, je tega žganja dovolj do konca septembra. Toda ker so pred nami meseci, ko lahko pričakujemo goste iz raznih krajev naše republike, je najbolje, da se s posebnim sporazumom zvežeš, da ne boš o tej steklenički niti sanjal, kaj šele, da bi jo uporabljal. Da je temu tako, imaš tu še dodatni sporazum.«

Vzajem se ta papir v roke in začnem brati na glas: »Dodatni sporazum. Z njim se tovariš Vene, mož tovarišice Vere, zavezuje, da ne bo sanjal o steklenici s pol litra žganja vse do konca septembra. Nadzor nad tem in vsemi drugimi sporazumi bo imela tovarišica Vera, soproga tovariša Veneta. Tisti, ki prebije plafon teh dogovorov in sporazumov, bo kritiziran tako, da se bo znašel na podu odgovornosti in sramu.« V redu, žena pravim ti javendan, kakor da mi je vseeno, ali bom še kdaj v življenju še popil eno samo kapljico. In ko sem podpisoval, sem pri sebi psoval vse, kar mi je prišlo na misel. Ko sem to delal, pa mi pravi žena: »To, kar si danes storil, predstavlja, izraženo v sredstvih, 3.894,50 dinarja, to pa je dovolj, da ti ob koncu leta, pravzaprav za novo leto kupim obklo, seveda, če ne bo dražja, nadalje spodnje perilo in kapo.«

Ves ta dan sem razmišljal o tem, kako velik osel sem. Naslednjega dne pa nisem več mislil na to, marveč sem namesto domov odšel naravnost v bife na dvanajstino. Ljudje, odvidci, pravijo, da jih je bilo toliko, da so vse rezerve izčrpale do konca leta. Ko sem prišel domov, me je čakala pridiga v zvezi s plafoni. Izkritiziran sem bil do konca. In taji sam, dragi Dogovori, na podu mojega zgornjega sosedja. Potulim se strašno. Veliko pozdravov od vašega prebivalca plafona.

Veneta Horvata

Nadaljevanje na 8. strani